

หลักการบริหารในพระสุตตันตปิฎก

The Principle for Governance in the Sutta - Piṭaka

สิรินทร์ กัญยาวิริยะ¹, เมธา หริมเทพาธิป², กীরติ บุญเจือ³

¹นักศึกษาระดับปริญญาเอก หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) สาขาวิชาปรัชญาและจริยศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

²ดร., บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

³ศาสตราจารย์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักการบริหารในพระสุตตันตปิฎก ผลการวิจัยพบว่า การบริหารทั่วไปเป็นการบริหารที่มีหลายรูปแบบแต่เน้นที่ความสำเร็จเป็นจุดหมาย ส่วนการบริหารในพระไตรปิฎกนั้น ก็เน้นที่การฝึกฝนข่มจิตใจของตนให้อยู่เหนืออารมณ์ โดยฝึกหัดศีลมีการรักษากิริยามรรยาทสมาธิ ทำจิตใจให้มั่นคงอย่าหวั่นไหวกับสิ่งที่เข้ามากระทบ ที่ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ และเจริญปัญญาให้รู้เท่าทันรู้เหตุ รู้ผล ไม่เป็นทาสของอารมณ์ รู้จักประยุกต์หลักธรรมมาใช้อย่างรัดกุม ใช้ปัญญากับการแก้ปัญหาในทุกสถานการณ์ รู้จักรักษากิริยามรรยาทตนเอง ให้ดี (การครองตน) แล้วค่อยสอนให้ผู้อื่นรู้ตาม ด้วยการปรารภนาดีต่อผู้อื่นโดยใช้คุณธรรม มีการเอาใจใส่สมาชิกในองค์กร รู้จักปลุกปลอบใจให้กำลังใจกันและกัน (การครองคน) รู้จักใช้บุคคลตามความสามารถของบุคคลเป็นการบริหารงานบุคคล การปกครองก็ด้วยหลักแห่งธรรมาธิปไตย (การครองงาน) เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ส่วนรวม เกิดประโยชน์แก่บุคคล แก่สังคมหมู่ใหญ่ แก่มวลมนุษยชาติ เพื่อให้เกิดความดีงาม ยึดถือคุณธรรมเป็นหลักในการปกครอง แล้วอาศัยคุณธรรมต่าง ๆ เป็นเครื่องสนับสนุนเกื้อกูล เคารพธรรมเนียมนิยมของกันและกัน มุ่งผลคือความสามัคคีและสันติสุข เป็นการบริหารที่ทรงคุณค่า ไม่มีวันล้าสมัย ไม่จำกัดกาลและเวลา

คำสำคัญ: หลักการบริหาร, พระสุตตันตปิฎก

Abstract

The objectives of this thesis were to study The Principle for Governance in the Sutta - Piṭaka. The results of research were found as follows ; Administration in general had many systems, mostly emphasizing a success while the administration in the Tipiṭaka concentrated on controlling the mind through regularly observing the precept to discipline oneself, practicing meditation to keep the mind invulnerable to temptations, and developing wisdom to know things as they are. One must guard one's mind from falling submissive to temptations, know how to apply fundamental teachings scrupulously, and solve the problem in all situations by means of reasoning through wisdom. Once established firmly in good demeanor, one should advise others to behave and act in the same manner. Moreover, out of good wishes, one should take care of the organization members, giving them morale and courage and knowing how to give them assignments according to their abilities in terms of personnel administration. As for administration, it should be conducted by moral and ethical

means for the benefits of individuals, society and humanities at large. In order to create goodness, moral and ethical virtues should be upheld with the supplement of all morality and with the respect of mutual customs aiming at harmony and peace. Such administration would be regarded as a valuable one, which will never be outdated in any space and time.

Keywords: The Principle for Governance, Sutta - Pitaka

บทนำ

การบริหารโดยทั่วไปเป็นการบริหารเพื่อให้องค์กรทำกำไรสูงสุด ผู้บริหารจะมีการวางแผนเชิงกลยุทธ์ (Strategic Plan) เพื่อการบริหารงานธุรกิจให้ได้เปรียบคู่แข่งเพื่อนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จในระดับสูง เกิดความมั่นคง มีภาพลักษณ์ที่ดีต่อองค์กร ทศณะดังกล่าวนี้ทำให้เกิดปัญหาในเชิงจริยศาสตร์ ได้แก่ เราจะมีชีวิตที่ดีได้อย่างไร ซึ่งโดยทั่วไป การมีชีวิตที่ดีในโลกธุรกิจนั้นคือการทำกำไรให้มากที่สุดเพื่อให้คนในองค์กรอยู่รอดจนถึงมีคุณภาพชีวิตที่ดีและมั่นคง โดยเรียกร้องให้คนในองค์กรจะต้องทำตัวให้เป็นประโยชน์เพื่อช่วยเหลือกันและกันในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพราะไม่มีใครช่วยใครได้ในโลกของธุรกิจ แต่ละองค์กรคือคู่แข่งทางธุรกิจต่างต้องการการการอยู่รอดด้วยกันทั้งนั้น โดยคิดว่าการที่ใครก็ตามเข้ามาทำดีกับเราหรือช่วยเหลือเรา นั่นก็เพราะเขาเล็งเห็นถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับจากเราไม่มากนักน้อย ดังที่ เบนธัม (Bentham) กล่าวว่า “*อย่างน้อยก็ใคร เขาจะกระตือรือร้นช่วยท่าน นอกจากการช่วยนั้นจะเป็นประโยชน์แก่เขา คือ เขามองเห็นประโยชน์ที่เขาจะได้รับอย่างแจ่มแจ้งแล้ว มนุษย์ไม่เคยจะคิดช่วยเหลือใครเปล่าๆ ธรรมชาติของมนุษย์ถูกสร้างขึ้นด้วยวัตถุประสงค์ปัจจุบันนี้เอง เขาจะช่วยท่านก็ต่อเมื่อเขาแน่ใจว่า เป็นการช่วยเหลือตัวเองด้วยเท่านั้น*” (Kapila Vatsyayan, 1986, p. 83)

การช่วยเหลือกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในองค์กรเป็นความร่วมมือในรูปแบบหนึ่งที่ใช้ผลประโยชน์เป็นตัวตั้ง เมื่อเกิดการรวมกลุ่มอย่างมีส่วนร่วมเช่นนี้ทำให้เกิดการตั้งคำถามได้ว่า การบริหารธุรกิจที่มีเป้าหมายเพื่อผลประโยชน์ของทุกคนในองค์กรเพียงพอหรือไม่ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในองค์กร ผู้วิจัยเห็นว่าไม่เพียงพอ เนื่องจากผลประโยชน์ซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของธุรกิจเป็นเพียงส่วนหนึ่งของการบริหาร กล่าวคือ เป็นเพียงส่วนของการบริหารงานให้เกิดความสำเร็จเท่านั้น ซึ่งความสำเร็จดังกล่าวก็ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นเรื่องของผลประโยชน์เชิงวัตถุเพียงอย่างเดียว และไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับคนในองค์กรเพียงอย่างเดียว แต่การที่จะทำให้เกิดประโยชน์สุขในด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เกิดขึ้นทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา อาจจะต้องมีการกำหนดเป้าหมายหลักที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ และลำพังเพียงแค่การบริหารงานก็อาจจะไม่เพียงพอต่อการบริหารธุรกิจที่สามารถทำให้เกิดประโยชน์สุขได้แบบองค์รวม ผู้วิจัยเสนอว่า ควรมีการบริหารตน และบริหารคน ควบคู่ไปกับการบริหารงานด้วย การบริหารธุรกิจจึงจะสามารถเติบโต สร้างผลกำไร และความสุขในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับคนในองค์กรได้อย่างสมบูรณ์

ในพระสุตตันตปิฎกมีหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการบริหารอยู่มากมาย ทั้งในส่วนการบริหารตน การบริหารคน และการบริหารงาน หลักคำสอนในการบริหารตนที่สำคัญ เช่น ขรവാสาธรรม 4 (virtues for a good household life) ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม 4 (virtues conducive to benefits in the present) สัปบุริสธรรม 7 (qualities of a good man) เป็นต้น หลักคำสอนในการบริหารคนที่สำคัญ เช่น พรหมวิหาร 4 (holy abidings) สังคหวัตถุ 4 (bases of social solidarity) อคติ 4 (wrong course of behavior) เป็นต้น ส่วนหลักคำสอนในการบริหารงาน เช่น อิทธิบาท 4 (path of accomplishment) โภค

วิภาค 4 (fourfold division of money) อปรีทานิยธรรม 7 (things leading never to decline but only to prosperity) เป็นต้น

หลักธรรมดังกล่าวนี้เป็นหลักธรรมที่ผู้วิจัยเล็งเห็นว่ามีสำคัญต่อการบริหารและสามารถนำมาวิเคราะห์เพื่อศึกษาว่าหลักการบริหารในพระสุตตันตปิฎกเป็นอย่างไร ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาหลักธรรมในพระสุตตันตปิฎกนี้ เพื่อที่จะได้น้อมนำแนวทางนี้ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการบริหารพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในองค์กรต่อไปเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาหลักการบริหารในพระสุตตันตปิฎก

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาจากข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ได้แก่ พระสุตตันตปิฎก และเอกสารทุติยภูมิ (Secondary Sources) ได้แก่ อรรถกถาเสริมข้อมูลด้วยตำราเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และบทความต่างๆ

การวิจัยครั้งนี้กำหนดเนื้อหาเพื่อการศึกษาประกอบด้วยประเด็นต่อไปนี้

1. หลักการบริหารงานทั่วไป
2. หลักการบริหารในพระสุตตันตปิฎก

การทบทวนวรรณกรรม

1. การบริหาร หมายถึง การบรรลุถึงเป้าหมายของการบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล (Daft and Marcic, 2007, p. 7) ในเวลาต่อมา เฟรดเดอริก วินสโลว์ เทย์เลอร์ (Frederick Winslow Taylor) ได้ออกแบบวิธีการบริหารจัดการที่เกี่ยวข้องกับงานออกเป็น 4 ประการ คือ การวางแผน การจัดการองค์การ การบังคับบัญชา การประสานงาน และการตรวจสอบ (Alan Murray, 2009, pp. 1-2) ส่วนในปัจจุบัน กิจกรรมที่ผู้บริหารต้องดำเนินการประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การชี้นำ (Leading) และการควบคุม (Controlling) (สาคร สุขศรีวงศ์, 2559, หน้า 99)

2. ในพระสุตตันตปิฎกมีหลักคำสอนที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร ทั้งในส่วนการบริหารตน การบริหารคน และการบริหารงาน

หลักคำสอนในการบริหารตนที่สำคัญ เช่น หลักฆราวาสธรรม 4 ได้แก่ ความจริงใจ การฝึกฝนอบรมตน ความอดทน และความเสียสละ/แบ่งปัน (ขุ.สุ. 25/311/361) หลักทิวฐธัมมิกัตถสังวัตตนิคกรรม 4 หัวใจ เศรษฐี “อุ อา กะ สะ” ได้แก่ ความถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร ความถึงพร้อมด้วยการรักษา คบคนดีเป็นมิตร มีความเป็นอยู่เหมาะสม (อง. อฎฐจก. 23/144/222) เป็นต้น

หลักคำสอนในการบริหารคนที่สำคัญ เช่น หลักพรหมวิหาร 4 ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา (พระพรหมคุณาภรณ์, 2552ก, หน้า 259) หลักสังคหวัตถุ ได้แก่ 1) การแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ 2) การพูดจาน่ารัก น่านิยมนับถือ 3) การบำเพ็ญประโยชน์ และ 4) ความมีตนเสมอ คือ ไม่ถือตัว ร่วมทุกข์ร่วมสุขกัน (พระพรหมคุณาภรณ์, 2552ข, หน้า 143) เป็นต้น

หลักคำสอนในการบริหารงานที่สำคัญ เช่น หลักอิทธิบาท 4 ได้แก่ 1) ความพอใจหรือมีใจรักที่จะทำ 2) ความขยันหมั่นไม่ทอดทิ้ง 3) ความเอาใจใส่ 4) ความไตร่ตรอง (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2546, หน้า 149) หลักโกคีวิภาค 4 ได้แก่ 1) เอเกน โภเค ญฺญเขยฺย หมายถึง การแบ่งทรัพย์ออก 1 ส่วน ไว้สำหรับใช้จ่าย

เลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุง และทำประโยชน์ 2) ทวีติ กมม ปโยชเย หมายถึง การแบ่งทรัพย์สินออก 2 ส่วน ไว้สำหรับใช้ลงทุนประกอบการงาน และ 3) จตุตถณจ นิชาเปยย หมายถึง การแบ่งทรัพย์สินอีก 1 ส่วน เก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็นหรือทุนสำรอง (พระพรหมคุณาภรณ์, 2552ข, หน้า 127-128) เป็นต้น

ในหัวข้อนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงหลักธรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทที่เกี่ยวข้องกับการบริหารธุรกิจ โดยเน้นการศึกษาหลักธรรมเกี่ยวกับการบริหารใน 3 ส่วนสำคัญ ได้แก่ หลักธรรมเกี่ยวกับการบริหารตน หลักธรรมเกี่ยวกับการบริหารคน และหลักธรรมเกี่ยวกับการบริหารงาน โดยมีรายละเอียดที่ได้ศึกษาดังนี้

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการวิจัยไว้ดังนี้

1. รวบรวมข้อมูลหลักการบริหารจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา
2. รวบรวมจากตำราเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
3. ศึกษาข้อมูล โดยนำข้อมูลทั้งหมดมารวมกัน ทำการวิเคราะห์ตามลำดับของการศึกษาวิจัยโดยเริ่มจากการศึกษาหลักการบริหารทั่วไป ตลอดถึงวิธีการบริหารที่ปรากฏในพระสูตรต้นตปิฎก
4. สรุปข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการศึกษาค้นคว้าดำเนินการพิมพ์รายงาน

ผลการวิจัย

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้เห็นผลว่าหลักการบริหารทั้งหมดคือกิจกรรมที่ผู้บริหารต้องดำเนินการ เพราะมีความเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของประชาชน หน่วยงาน สถาบัน องค์กร คือ การกินดี และอยู่เย็นเป็นสุข ถ้าผู้บริหารดีนั้นหมายถึงต้องสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขของแต่ละบุคคลได้ หากนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารองค์กรจะสะท้อนให้เห็นถึงภาวะความเป็นผู้บริหารตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ปกครองโดยธรรมอย่างสม่ำเสมอสิ่งสมบารมีอันยากแก่คนพาลทั่วไปจักทำลายล้างได้ ทรงแสดงให้เห็นว่าหลักธรรมเป็นเกราะคุ้มครองผู้ประพฤติปฏิบัติและนำประโยชน์สุขมาสู่ผู้ที่อยู่ใต้การปกครองโดยธรรม และสำหรับการบริหารทั่วไป มักจะเน้นที่รูปแบบและกระบวนการและการเอาจริงจังกับความสามารถขนาดหลักความเคารพนับถือกัน มุ่งประโยชน์ที่จะได้รับมากกว่าการที่จะให้การบริหารสมัยใหม่มักจะใช้หลักการสังเกตความต่าง แล้วใช้ช่องว่างแสวงหาความได้เปรียบเน้นแข่งขันมากกว่าแบ่งปันเพื่อนร่วมอาชีพเป็นคู่แข่ง บางครั้งคิดเป็นศัตรูไปเลยก็มี จะขยายตลาดด้วยการจูงใจโดยใช้กิเลสตัณหาเป็นเครื่องมือ บางครั้งเบียดเบียนแม้แต่ลูกค้ำและสิ่งแวดล้อม มักสั่งสอนให้บริโภคมามากๆ จะได้ขายมากๆ จะได้กำไรมากๆ และสร้างความเชื่อต่อตราয়ี่ห้อให้จงรักภักดีว่าไ้แก่กว่า จนลืมหลักแห่งคุณธรรม ความเคารพนอบน้อม ผู้บริหารจึงขาดคุณธรรมในการบริหารจัดการ แต่การบริหารเชิงพุทธจะใช้หลักเมตตาธรรม การใช้หลักสายกลาง การใช้วิถีธรรมชาติ การให้ความสุขบนความพอเพียง เน้นสัจจะ ลดบริโภคนิยม เน้นการแบ่งปัน มากกว่าแข่งขัน ไม่สร้างการเบียดเบียน และสร้างทิวทัศน์ที่ถูกต้องให้กับผู้รับและผู้ใช้หลักวิธีการบริหารที่ดี เน้นปัญญามากกว่าสอนให้เชื่อแบบผิดๆ

อภิปรายผลการวิจัย

หลักธรรมเกี่ยวกับการบริหารตน ได้แก่ ขรवासธรรม ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ปาปณิกธรรม และ สปัริสธรรม ส่วนหลักธรรมเกี่ยวกับการบริหารคน ได้แก่ พรหมวิหารธรรม สังคหัตถุธรรม สปัริสสถาน และอคติ ส่วนหลักธรรมเกี่ยวกับการบริหารงานที่ ได้แก่ หลักอิทธิบาทธรรม กุลจักริฐิติธรรม โภควิภาค และ อปริหานิยธรรม หลักธรรมทั้ง 3 ส่วนนี้ล้วนเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญสำหรับการบริหารตน บริหารคน

และบริหารงาน เป็นการดำเนินงานโดยใช้หลักธรรมเป็นตัวขับเคลื่อน กิจการงานใดๆ ล้วนเป็นเพียงเครื่องมือหรืออุปกรณ์ในการฝึกจิตใจให้ตั้งมั่นอยู่ในธรรม ดำรงอยู่ในธรรม และมีเป้าหมายเพื่อธรรมในทุกกิจกรรมการบริหาร ส่วนผลประโยชน์ใดๆ อันเกิดจากการบริหารตามหลักพระสุตตันตปิฎกถือเป็นผลพลอยได้ จึงเห็นได้ว่า หลักการบริหารในพระสุตตันตปิฎกนั้นเน้นการสร้างเหตุอันนำมาซึ่งโภคทรัพย์ทั้งภายในและภายนอก สามารถสร้างเครือข่ายคนที่เป็นกัลยาณมิตรร่วมกัน และกัลยาณมิตรเหล่านั้นก็เป็นส่วนเสริมให้เกิดเครือข่ายการทำงานที่สังคมให้ความเชื่อถือและเป็นการบริหารงานที่มีความสุขที่เกิดขึ้นกับตนเองและสังคมส่วนรวม

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำผลการวิจัยไปใช้งาน

ในสังคมปัจจุบันมีความตระหนักถึงคุณธรรมและจริยธรรม (Merit System) ในการบริหารจัดการองค์กรเป็นอย่างมาก แต่หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนายังไม่มีผู้นำมากกล่าวมากนักและยังไม่ค่อยเอาใจริงเอาจังกับการนำเอาหลักธรรมมาประยุกต์ใช้ เท่าที่ศึกษาค้นคว้าในพระสุตตันตปิฎกมานั้น ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า หากมีการนำเอาหลักธรรมมาใช้ก็จะแก้ปัญหาต่างๆ ขององค์กรและสังคมได้ เพราะการบริหารจะต้องแก้ไขที่ตัวของผู้บริหารก่อน เพื่อประโยชน์การบริหารจัดการด้านอื่นๆ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประโยชน์สูงสุดขององค์กร เพราะในพระสุตตันตปิฎกนั้นมีหลักการบริหารมากมาย ที่สามารถประยุกต์เข้าใช้กับการบริหารยุคปัจจุบันและเป็นหลักการที่ไม่มีวันล้าสมัย (อกาลิก) โดยการนำเอาหลักการบริหารที่มีแบบอย่างมาจากพระพุทธเจ้าซึ่งใช้ได้ผลมาแล้ว มาทำเป็นโครงสร้างในประเด็นดังต่อไปนี้

1. สามารถสร้างเป็นแบบจำลองสร้างหลักสูตรการบริหารเชิงพุทธสำหรับพัฒนาผู้นำองค์กร
2. นำผลวิจัยในส่วนที่เป็นหลักธรรมสำหรับผู้บริหารไปปรับใช้ในองค์กรทางด้านการบริหาร
3. ใช้หลักธรรมการบริหารตน บริหารคน และบริหารงานมาปรับใช้เพื่อการพัฒนาในระดับปัจเจกบุคคล

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ชี้ให้เห็นถึงภาพรวมเกี่ยวกับการบริหารที่เกี่ยวข้องเนื่องในพระสุตตันตปิฎกบางพระสูตร แต่ถ้าจะมีการศึกษาครั้งต่อไปเพื่อให้เห็นความชัดเจน หรือรายละเอียดปลีกย่อยเกี่ยวกับหลักการบริหารในพุทธศาสนาอย่างชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไปดังนี้

- 1) ศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวกับการบริหารมาประยุกต์ใช้กับองค์กรใดองค์กรหนึ่ง
- 2) ควรจะมีการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างการบริหารแนวตะวันตกกับการบริหารในพระสุตตันตปิฎก

รายการอ้างอิง

- การศาสนา, กรม. (2525). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง**. กรุงเทพฯ: กรมการศาสนา.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2546). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2552ก). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ.
- _____. (2552ข). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ.

สาคร สุขศรีวงศ์. (2559). **MANAGEMENT: from the Executive's Viewpoint** การจัดการ: จากมุมมองนักบริหาร. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ: บริษัท จี.พี.ไซเบอร์พริ้นท์ จำกัด.

Alan Murray. (2009). **Essential Guide to Management**. U.S.A. : Harper Business.

Richard L. Daft and Dorothy Marcic. (2007). **Management : The New Workplace**. Canada : Thomson South-Western.

Vatsyayan, K. (1986). **Made Easy Ethics**. New Delhi : Kedar Nath Ram Nath.